

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בירורי לשון

ד. כמו כן = וכן, גם כן

" כמו כן " אשר בישעיה נא, ו (שאו לשמים עיניכם, והביטו אל הארץ מתחת, כי שמים כעשן נמלחו, והארץ כבגד תבלה, ויושביה כמו כן ימותון) אינו נמצא בשום מקום אחר במקרא, והחדשים מצאו בו קושי אטימולוגי, ויש שראו בתיבת " כן " שם-עצם במובן כינים (גם ר' מאיר ליבוש מלבים לא התנגד לפירוש זה). הראשונים ראו בצירוף זה תואר-הפועל להשוואה, והוא כמו " גם כן " (כן הוא כינוי רומז: כמו כן = כמו זאת; מאיר למברט Revue des Études Juives כרך תשיעי, ע' 293). כך פירשו את המלים האלו תרגום השבעים, הוולגאטה, וכנראה גם התרגום הארמי, ובמובן זה נכנס " כמו כן " לספרות הפיוט, והרי כמה המפרשים והרבנים ולספרות החדשה. והרי כמה דוגמאות: כבודינו בה שפל / כמראה שפל / כמו כן תושפל (פיוטי ינני - מן המאה השישית - מהדורת זולאי, ע' קלה), אומנם על עשרה דברים / בוהקים נגעים באברים... כמו כן על חילול שם נאמן (שם, ע' קמ), הוא לכולנו אב אחד / וכמו כן לנו אל אחד (שם, ע' רמב), כמו כן בכל עת ביאתו / לנו לקונן דברי נבואתו (שם, ע' רפט), קרא להם ולא שמיעו / כמו כן קראו ולא נשמעו (שם, ע' רצג); טכסת למו מצות עשה להפרותם, ידעת מאז כמו כן עשות

דורותם (אמת י - המאה התשיעית, מגילת אחימעץ - מהדורת
 ב' קלאר, ע' צ"ט) 1; מלך, גזרת כמו כן לצאצאימו פדיום
 (ר' שמעון בר יצחק - סוף המאה העשירית - מלך אמון,
 יוצר לב' ר"ה); על שלא קנאו כמו כן במעשה דמות מיכה
 (ר' ש"י - המאה האחת עשרה - שופטים כ, כא, ועוד הרבה
 בפירושו. יעוין בהיכל רש"י של יצחק אבינרי, כרך א, ע'
 רסה); גם זרעך ימנה, אם יהיה זה יהיה זה, ואם לא לא,
 כלומר שזה-אי אפשר, גם זה כמו כן (רד"ק - סוף המאה
 הי"ב ותחילת המאה הי"ג - בראשית יג, טז); בשתי בנותיך,
 מה שאין מנהג העולם לעשות כן לעבוד באשה, וכמו כן
 הן אמרו: כי מכרנו (שם מב, יג); ואין לנו להאריך הדין
 כמו כן (ר' יהודה אלחריזי - סוף המאה הי"ב ותחילת
 המאה הי"ג - בתרגומו להקדמת הרמב"ם למשנה סדר זרעים,
 בקטע על מסכת אבות), והשאלו כמו כן שם הרביעה לזמן
 הסתיו (אלחריזי, פירוש המשנה להרמב"ם פאה ה, א);
 וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים,
 כמו כן המשרת דרגא (ר' משה הנקדן - תחילת המאה
 הי"ג - שער הנגינות בסוף מערכת המסורה); ודע כמו כן
 כי הדברים שלא התיר בהם ההטמנה (יוסף אלפואל -
 בסוף המאה הי"ג - בתרגומו לפירוש המשנה להרמב"ם, הקדמה

1. מראי מקומות אלו של פיוטי יבני ומגילת אחימעץ, ואחרים שלא
 הבאתי כאן קיבלתי מאת ידידי ד"ר מנחם זולאי הכותב לי: לא נתתי
 דעתי לרשום צורות כאלה, המופיעות למאות בפיוט ובשאר סוגי הספרות
 של ימי הביניים.

דורותם (אמת י – המאה התשיעית, מגילת אחימעץ – מהדורת
 ב' קלאר, ע' צ"ט) 1; מלך, גזרת כמו כן לצאצאימו פדיום
 (ר' שמעון בר יצחק – סוף המאה העשירית – מלך אמון,
 יוצר לב' ר"ה); על שלא קנאו כמו כן במעשה דמות מיכה
 (רש"י – המאה האחת עשרה – שופטים כ, כא, ועוד הרבה
 בפירושו. יעוין בהיכל רש"י של יצחק אבינרי, כרך א, ע'
 רסה); גם זרעך ימנה, אם יהיה זה יהיה זה, ואם לא לא,
 כלומר שזה-אי אפשר, גם זה כמו כן (רד"ק – סוף המאה
 הי"ב ותחילת המאה הי"ג – בראשית יג, טז); בשתי בנותיך,
 מה שאין מנהג העולם לעשות כן לעבוד באשה, וכמו כן
 הן אמרו: כי מכרנו (שם מב, יג); ואין לנו להאריך הדין
 כמו כן (ר' יהודה אלחריזי – סוף המאה הי"ב ותחילת
 המאה הי"ג – בתרגומו להקדמת הרמב"ם למשנה סדר זרעים,
 בקטע על מסכת אבות), והשאלו כמו כן שם הרביעה לזמן
 הסתיו (אלחריזי, פירוש המשנה להרמב"ם פאה ה, א);
 וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים,
 כמו כן המשרת דרגא (ר' משה הנקדן – תחילת המאה
 הי"ג – שער הנגינות בסוף מערכת המסורה); ודע כמו כן
 כי הדברים שלא התיר בהם ההטמנה (יוסף אלפואל –
 בסוף המאה הי"ג – בתרגומו לפירוש המשנה להרמב"ם, הקדמה

1. מראי מקומות אלו של פיוטי יבני ומגילת אחימעץ ואחרים שלא
 הבאתי כאן קיבלתי מאת ידידי ד"ר מנחם זולאי הכותב לי: לא נתתי
 דעתי לרשום צורות כאלה, חמופיעות למאות בפיוט ובשאר סוגי הספרות
 של ימי הביניים.

לשבת); ולא נתבאר במשנה באיזה מקום חייבה התורה... וכמו
כן לא באר... וכמו כן כשהתחיל בסדר מועד (יעקב
אבן עבאסי בדרשי - בסוף המאה הי"ג - באמצע הקדמתו
לתרגום פירוש המשנה להרמב"ם סדר נשים); וכמו כן
ספרתי נפלאות בפתיחתי לסדר טהרות... וכמו כן בעצמו
נעשה לי גם עתה... אשית אנכי כמו כן קצור לספר דברי
חמודות (ר' יו"ט ליפמן הלר, 1579 - 1654, בסוף
הקדמתו לספר מעדני יו"ט ודברי חמודות); לפי שיתכן היותו
כמו כן לפי משקלו (ר' חיים קסלין, מסלול המבורג
1788, נתיב ה' שביל נח), ועוד ועוד כהנה וכהנה.

אליעזר בן-יהודה אינו מביא במילונו הגדול, V, ע'
2433 ב - 2434 א, אלא את המלים "כמו כן" שבישעיה ואת
הפירושים השונים על פסוק זה. לשימוש "כמו כן" בספרות
שלאחר המקרא והתלמוד לא הובאה במילונו שום דוגמא
ונשמט הדבר ממנו (הוא ציין רק את הר"ת כמו"כ בע'
2418 ב. חומר מפירושי רש"י נתן יצחק אבינרי בספרו
היכל רש"י).

ומכיון שכן, מציע ד"ר יצחק פרץ (לשונונו יא, ע'
299 - 300) "להימנע משימוש, משום שהוא מבוסס על פסוק
אחד במקרא, שפירושו מוטל בספק, ומשום שאין בו צורך כלל
וכלל". באחרונה חידש פרץ את האיסור על "כמו כן" והדפיס
שוב את מאמרו ב"דבר", ה' מרחשוון, תשי"ג. גם ד"ר ברוך
ברגר הראל (ענייני לשון, תשי"ה, ע' 123) מוצא, כי רצוי
הוא שלא להשתמש בו. ואנו עומדים ותוהים על כל הדרך הזו
של "תיקוני לשון", שאינם אלא "קילקוני" לשון. תואר-פועל זה,

שמשתמשים בו אלף וחמש מאות שנה, יידון לגניזה, משום שלא הובא במילונים?... בדבר הפירוש המפוקפק בישעיה. עדיין לא הוכח הדבר מכול וכול, שטעות כאן 1. ואף אם נניח שכן הוא, ידוע היום לכל מי שעוסק בשאלות לשון, מה גדול כוחה של טעות בהתפתחות הלשונות. "טעות ההבנה וטעות הפה והאוזן הם גורמים חשובים בהתפתחות הלשון, המשנים ומחדשים את חלקי השפה המדוברת בצורתם ובמשמעם... שלוש רגלים, כלומר שלוש פעמים, תחוג לי בשנה, אמרה תורה. אך השומע משפט זה מבין אותו, כאילו נאמר 'ג' חגים תחוג לי בשנה, ומתוך טעות ההבנה שבדברי חוק זה קיבלה המלה רגל הוראה חדשה" (נ"ה טורטשינר—טורסיני, הלשון והספר, כרך הלשון, ע' 337). ובדבר העודף של מלים מיותרות: כשם שלא נפסול מתוך נימוק זה חלק מאוצר המלים הנרדפות (בראשית — בתחילה, אחרי-כן — אחר-כך, עתה — עכשיו, אנוכי — אני, אנחנו — אנו וכו' וכו'), כך לא נאסור את הצירוף "כמו כן", הנמצא למאות ולא לפים בספרי כל הדורות מימי הביניים ועד זמננו.

חסרים אנו מילון אקדימי ללשון העברית המשנית והתלמודית וללשון ימי הביניים והזמן החדש, ועל "מתקני הלשון" לשים לב למאמר הידוע: אין "לא ראינו" ראה. אין לפסוק ולגזור גזרות על סמך החומר, שנאסף על ידי אליעזר בן-יהודה ז"ל. החומר, שלא נאסף עדיין, רב הוא ומצפה לבלשנים בקיאים שישתפו בעבודתם גם את החכמים התלמודיים ואת המומחים לסוגים השונים של הספרות העברית הענפה.

1. גם המפרשים המודרניים של המקרא והמילונים המדעיים אינם שוללים לגמרי את הפירוש המקובל בין היהודים.